

ПРО ЧАС СТВОРЕННЯ ТА ПЕРШОГО ЕКСПОНУВАННЯ ЗНАКОВОЇ КАРТИНИ ВІКТОРА ЦИМБАЛА «РІК 1933»

Андрій ІВАНЕЦЬ

orcid.org/0000-0001-7167-8183

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник

відділу досліджень Голодомору та масових штучних голодів

Національного музею Голодомору-геноциду

Анотація. Картина художника Віктора Цимбала (1902–1968) «Рік 1933» є винятковою як за мистецьким осягненням трагедії української нації під час Голодомору 1932–1933 рр., так і за технікою виконання. Вона стала потужним мистецьким актом викриття злочину СРСР із організації Голодомору, органічним виразом позиції художника і громадського діяча як першорядного митця ХХ ст., українського патріота та послідовного борця з комуністичним тоталітаризмом і російським імперіалізмом. Науковці обґрунтовано розглядають її як одне з вершинних досягнень В. Цимбала у мистецтві, а також як перше відоме відображення у живописі та одне з перших у візуальному мистецтві загалом трагедії Голодомору. У мемуарній, науковій літературі та матеріалах мас-медіа містяться різні версії щодо часу написання картини «Рік 1933» – у діапазоні від 1933 р. до 1953 р., так само суперечливо висвітлюється й час її першого показу публіці. У статті уточнюються дати обох подій. Її автор на підставі аналізу джерел різного походження вважає, що вірною є версія щодо початку створення картини у 1933–1934 рр. і завершення роботи над нею у 1936 р. Разом з тим проблема початку написання «Року 1933» потребує подальшого вивчення з оперттям на документи. В. Цимбал пізніше – можливо, у 1953 р. – створив авторський монументальний варіант цього твору у збільшеному розмірі та в іншій техніці: вугіллям на папері. Останній часом плутають із живописним першотвором. У статті спростовується популярна версія щодо першого експонування картини «Рік 1933» у 1936 р. Ймовірно, вперше її змогли побачити у 1953 р. насамперед представники української діаспори на персональній виставці В. Цимбала у приміщенні Товариства «Просвіта» у Буенос-Айресі. Широке кола глядачів змогли ознайомитися з шедевром на персональній виставці художника восени 1956 р. в галереї Розе Маріє у Буенос-Айресі та у Ла Платі. Саме з цього моменту картина почала відігравати роль мистецького засобу долання травми геноциду для його жертв, а також донесення правди про тяжкий злочин комуністичного режиму з центром у Москві.

Ключові слова: Віктор Цимбал; «Рік 1933»; Голодомор; неосимволізм; живопис; геноцид української нації.

ABOUT THE TIME OF CREATION AND THE FIRST EXHIBITION OF VIKTOR TSYMBAL'S ICONIC PAINTING "THE YEAR 1933"

Andrii IVANETS

Doctor of Historical Sciences, lead research fellow of

the Holodomor and Mass Man-Made Famine Research Department,

National Museum of the Holodomor-Genocide

Annotation. The painting of the artist Viktor Tsybal (1902–1968), "The Year 1933," is exceptional both in terms of the artistic understanding of the tragedy of the Ukrainian nation during

the Holodomor of 1932–1933 and in terms of technique. It became a powerful artistic act of exposing the USSR's crime in organising the Holodomor, an organic expression of the artist's and public figure's position as a first-rank artist of the 20th century, a Ukrainian patriot, and a consistent fighter against communist totalitarianism and Russian imperialism. Scientists consider it one of V. Tsymbal's greatest works and the first illustration of the Holodomor tragedy in painting and visual art. Memoirs, scientific literature, and mass media materials contain different versions regarding the time of writing the "The Year 1933" painting—in the range from 1933 to 1953—and the time of its first presentation at public is also controversial. The article details the dates of both events. Based on the analysis of sources of various origins, its author believes that the version about the beginning of the painting in 1933–1934 and the completion of work on it in 1936 is correct. At the same time, the problem of the beginning of writing "The Year 1933" requires further study based on documents. V. Tsymbal later—probably in 1953—created the author's monumental version of this work in an enlarged size and in a different technique: charcoal on paper. The latter is sometimes confused with a pictural original. The article rectifies the popular version regarding the first exhibition of the painting "The Year 1933" in 1936. It was probably first seen in 1953 by representatives of the Ukrainian diaspora at a personal exhibition of V. Tsymbal on the premises of the "Prosvita" Society in Buenos Aires. Wide circles of viewers were able to familiarise themselves with the masterpiece at the artist's personal exhibition in the fall of 1956 at the Rose Marie Gallery in Buenos Aires and La Plata. Exactly from this moment, the picture began to play the role of an artistic means of overcoming the trauma of genocide for its victims, as well as conveying the truth about the grave crime of the communist regime centred in Moscow.

Key words: Viktor Tsymbal; *The Year 1933*; Holodomor; neo-symbolism; painting; genocide of the Ukrainian nation.

Постановка проблеми. Один із класиків геноцидних студій Грегорі Стентон розглядає заперечення геноциду як десяту, останню, стадію цього тяжкого міжнародного злочину [19]. Причому його заперечення нерідко відбувається як під час скоєння злочину, так і практично завжди після цього. Упродовж десятиріч СРСР докладав велетенських репресивних, пропагандистських та інших зусиль, щоб приховати інформацію про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні, а тим більше факт його організації комуністичним режимом з центром у Москві. Ще у другій половині 1980-х років мали місце випадки засудження громадян СРСР за розповсюдження інформації про Голодомор. Навіть термін «голод» щодо подій 1932–1933 рр. в Україні вперше було публічно вжито в СРСР офіційною особою лише у 1987 р. (звісно, без їх юридичної кваліфікації та достовірного

висвітлення його причин і перебігу). Сьогодні українське законодавство та чимало дослідників визначають Голодомор як геноцид, є також багато науковців, які розглядають події 1932–1933 рр. як ключову складову геноциду української нації комуністичним режимом часів Сталіна, що включав у себе й інші складові злочину (знищення української інтелігенції, української церкви, штучна колонізація України етнічно неукраїнським населенням [20] тощо).

Політика інформаційної блокади навколо Голодомору не лише допомагала СРСР формувати свій позитивний імідж, а й не дозволяла більшості жертв тяжкого злочину пропрацювати травму від злочину на індивідуальному рівні та призводила до її трансгенераційної передачі в українському суспільстві. Одним із важливих інструментів інформування світового співтовариства про Голодомор

і долання наслідків геноциду особистістю та спільнотою-жертвою є мистецтво, зокрема живопис.

Колосальний виклик життєспроможності українців як нації, циклопічність масштабу злочину та людських страждань не могли не вразити митців. Деякі українські художники, які творили в СРСР, наважувалися створювати твори на вкрай загрозливу для їхніх свободи і у певні періоди навіть життя тему. Втім до публіки вони довгі десятиліття не мали або майже не мали доступу – малюнки чи картини або, ймовірно, знищували самі автори, або твори приховувалися від «ока» карально-репресивних органів. Відповідно вони протягом десятиліть не могли виконувати роль одного із засобів терапії колективної травми. Інша ситуація склалася серед української діаспори та у 1932–1939 рр. на західноукраїнських землях, захоплених раніше Польщею. Українські митці поза СРСР створювали графічні та живописні твори на тему Голодомору (чи як у ХХ столітті часто казали – Великого Голоду).

Особливий інтерес становлять першотвори на тему Голодомору – картини та малюнки, які створювалися «по гарячих слідах», тобто в момент вчинення злочину або у перші десятиліття після того, щоб у образній формі нести у світ правду про тяжкий злочин.

Художник, ветеран армії УНР та громадський діяч Віктор Цимбал (1901 чи, за версією української гілки родини Цимбалів, 1902–1968) став одним із перших митців, хто в образотворчому мистецтві звернувся до відображення найтяжчого злочину комуністичного режиму проти української нації та однієї з найбільших трагедій України-Русі за останні тисячу років. Майстер створив

кілька графічних робіт та як мінімум один живописний твір на тему Голодомору, але заслужено найбільш відомим першотвором В. Цимбала є живописний шедевр – картина «Рік 1933».

Її розглядають як один із перших візуальних творів та, ймовірно, першу відому живописну роботу на тему Голодомору 1932–1933 рр. За мистецькими якостями з ним у станковому живописі серед першотворів, мабуть, могла б посперечатися хіба що картина Петра Андрусіва (1906–1981) «Голгофа України», створена кількома роками пізніше і, на жаль, втрачена під час Другої світової війни. Робота «Рік 1933» В. Цимбала неодноразово виставлялася за кордоном – у Аргентині та США, а також вперше у 2020 р. в Україні. Попри мистецьку цінність та суспільну значущість картини низка ключових моментів, пов'язаних із її створенням та присутністю у публічній сфері, залишаються непроясненими.

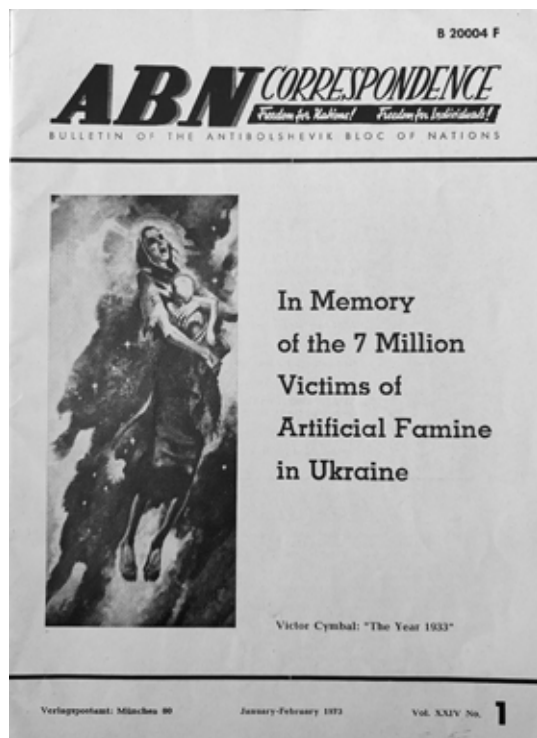
Актуальність. Картина «Рік 1933» є широковідомою та популярною – її зображення вже кілька десятиліть використовують для оформлення книжок та матеріалів в українській та закордонній пресі [16, обкладинка], приміщеня для меморіальних заходів тощо. Нерідко її називають «найвідомішою картиною про Голодомор» [2, с. 32]. Образ померлої жінки з немовлям, створений В. Цимбалом, інтерпретують інші художники для створення творів на тему геноциду українців, наприклад, графічного оформлення обкладинок книжок [8]. У дослідженнях біографії митця, як правило, наголошується на важливості картини у творчому доробку В. Цимбала. Наприклад, мистецтвознавець та митець С. Гординський охарактеризував її як одне з вершинних досягнень

В. Цимбала [2, с. 17]. «Рік 1933» поєднує глибоке образне осмислення трагедії Голодомору із високою технічною майстерністю виконання. Картина належить до

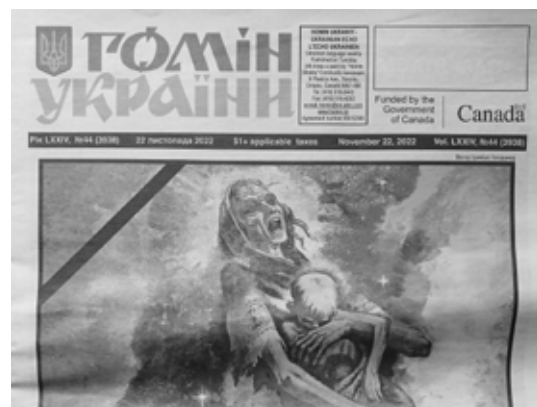
числа кращих творів неосимволічного напрямку живопису і нерідко оцінюється мистецтвознавцями як шедевр.

Широке використання зображення картини та розповсюдження інформації про неї часто супроводжуються у науковій та популярній літературі суперечливими відомостями щодо часу її створення та першого експонування. Більше того, іноді її плутають із пізнішим авторським варіантом зображення волаючої до неба матері з немовлям, виконаним В. Цимбалом у іншій техніці та форматі (змінені розмір, пропорції тощо).

Аналіз джерел, останніх досліджень і публікацій. Частина авторів, які аналізували картину «Рік 1933», стверджують, що вона була створена у 1933–1934 рр. Серед них відома дослідниця Д. Даревич [6, с. 31]. Очевидно, таке датування спирається на спогади дружини автора картини Тетяни Михайлівської-Цимбал. Вона стверджувала, що на виставці у галереї Мюллер в Буенос-Айресі у 1936 р. був представлений твір В. Цимбала «Голод», «створений ним в 1933–1934 рр. в пам'ять цієї страшної трагедії народу, яку він глибоко переживав» [15, с. 83]. (До речі, проілюстровані ці слова у спогадах зображенням з підписом «ГОЛОД» картини В. Цимбала, яка за пропорціями відповідає більш пізньому авторському варіантові [15, с. 83]). У журналістському матеріалі Т. Івашкевич 1936 рік вказаний як час створення картини «Рік 1933» [7]. Мистецтвознавець Б. Горинь у документальному романі-есе «Туга Віктора Цимбала», створеному із оперттям на широке коло документів, висуває іншу версію: на його думку, «у 30-ті роки В. Цимбал у своїх малярських

Обкладинка бюлетеня Антибільшовицького блоку народів *ABN Correspondence* (Vol. XXIV, № 1, January - February 1973)

Фрагмент першої шпальти канадської газети «Гомін України» (22.11.2022)

творах ще не звертався до української тематики», а задум картини «Рік 1933» у нього виник у 1953 р. після смерті Сталіна [5, с. 173–174]. На нашу думку, вирішити ці суперечності у датуванні часу створення роботи допоможе комплексне використання спогадів, фотографій творів майстра та аналіз самого полотна «Рік 1933», яке нині зберігається в основному фонді Національного музею Голодомору-геноциду.

в Буенос-Айресі. Для частини дослідників першоджерелом цієї інформації є вищенаведені слова Т. Михайлівської-Цимбал, як, наприклад, для Д. Малакова [9, с. 262]. Часто сучасні мас-медіа також повідомляють про перше експонування твору на виставці у столиці Аргентини в 1936 р. (наприклад, Т. Івашкевич [7]), яке супроводжувалося бійкою із обуреними змістом твору комуністами. Сайт Української Вільної Академії Наук (далі – УВАН) у США, яка зберігала

«Рік 1933» з 1962 по 2020 р., у новині про передачу картини в дар Національному музею Голодомор-геноциду подає довідку, згідно з якою В. Цимбал завершив роботу над картиною у 1936 р., вперше її виставив у 1953 р. у Товаристві «Просвіта» в Буенос-Айресі з нагоди поминання жертв Голодомору, а ширша аргентинська публіка побачила картину в жовтні 1956 р. в галереї Розе Маріє [12]. Таким чином, у науковій та популярній літературі та мас-медіа є три дати першого експонування картини «Рік 1933» – 1936, 1953 і 1956. Допомогти визначити, яка з них правильна, може аналіз наявних візуальних матеріалів, тогочасної преси та документів про виставкову діяльність В. Цимбала із родинного архіву Цимбалів.

Метою статті є спроба з

опорою на різноманітні джерела уточнити інформацію про дату створення та першого експонування першотвору про Голодомор – картини В. Цимбала «Рік 1933».

»ГОЛОД« — картина В. Цимбала.

Сторінка спогадів Т. Михайлівської-Цимбал із зображенням картини В. Цимбала

Має бути також уточнена дата першого експонування цієї картини. Нині у літературі переважно стверджується, що «Рік 1933» вперше було представлено публіці на виставці 1936 р. у галереї Мюллер

Виклад основного матеріалу. Наділений неабияким талантом митця, В. Цимбал мав шляхетне почуття громадянського обов'язку та попри вимушену еміграцію після окупації росією УНР проніс крізь життя у чотирьох країнах на трьох континентах діяльну любов до Батьківщини. Він народився у 1901 р. (за версією родичів, у 1902 р.) у с. Ступична на Черкащині в родині вчителів-українців. Отримав середню загальну та початкову художню освіту в Києві. Під час Української революції 1917–1921 рр. вступив до лав армії УНР. Після завершення збройної боротьби у 1920 р. опинився в таборах інтернованих у Польщі. Звідти у 1923 р. нелегально дістався до Чехословаччини. У Празі отримав ґрунтовну мистецьку освіту – у державній Вищій художньо-промисловій школі та Українській студії пластичних мистецтв, а також засвоїв курс оформлення театральної сцени в школі класичного балету і хореографічного мистецтва при Чеському національному театрі [2, с. 8]. Під час навчання показав високі мистецькі здібності, зокрема оформив кілька західноукраїнських видань і виграв конкурс у Чехословаччині на створення графічного портрета чеського будителя та історика Ф. Палацького, у якому брали участь близько сотні досвідчених художників. У 1928 р. В. Цимбал емігрував до Аргентини, де став не лише одним із кращих графіків Америки, а й активним учасником і меценатом українського національного руху в діаспорі та на західноукраїнських землях. Зокрема, митець був активістом Товариства «Просвіта» в Аргентині, членом-благодійником та засновником Українського дому у Буенос-Айресі, організатором і меценатом денної української школи в аргентинській

столиці, організатором та учасником низки українських культурних та громадських заходів, автором публіцистичних статей, діяльним членом української православної громади у цій південноамериканській країні. Художник став в Аргентині прихильником гетьманського руху, що не заважало йому залишатися на платформі загальнонаціональної солідарності й співпрацювати із прихильниками демократичної УНР чи націоналістичного руху – зокрема, він оформлював у Аргентині заходи на честь С. Петлюри і Є. Коновальця. В. Цимбал болісно сприймав відомості про катастрофічний стан українців в СРСР, викликаний злочинною політикою комуністичного режиму.

Його особистість можна по праву віднести до когорти «людей правди». Так неофіційно в Україні останнім часом називають сміливців, які всупереч політиці СРСР, часто з ризиком для себе доносили світу реальну картину нелюдських страждань українців у 1932–1933 рр. В. Цимбал оприлюднив у пресі в Аргентині інформацію про жахливий голод в УСРР, збирав кошти для втікачів від голодної смерті. Цікаво, що як мінімум одна його стаття у 1933 р. проілюстрована малюнком із зображенням голодуючих людей, на передньому плані якого йде гнівно волаюча мати з дитиною на руках, яка, ймовірно, вже померла, адже безсило похилила голову [13]. Твір не містить підпису автора, але з врахуванням неодноразової участі В. Цимбала у художньому оформленні україномовної преси можна припустити, що і цей малюнок створено ним. У подальшому він створить ще кілька графічних робіт на тему Голодомору. Після Другої світової війни В. Цимбал у промові так опише

1933-й: «Цей страшний рік і ті проклятих чотири літери лишається назавжди в нашій історії як глибока рана, як струп, що спричинили нашому народові московські окупанти на чолі з їхніми червоними шаманами во ім'я перемоги їхнього соціалізму».

Він тоді таким чином охарактеризував дії комуністичного режиму з центром у Москві: «Вони забрали у нас усе: віру, незалежність, волю, радість, родину, спокій, добробут, традиції, мораль, чистоту, щастя...

І в заміну за те на вістрях своїх багнетів принесли нам:

неволю, гніт, руйну, упокору, злидні, зраду, знущання, муки і горе цілих генерацій...

...і разом з тим постійне нервово напруження і безконечний страх...» [14, с. 279].

Найпотужнішим твором митця з цієї тематики та одним із кращих його творів взагалі стане картина «Рік 1933», яка поєднує символічне відображення трагедії та високу мистецьку техніку. Вона написана олійними фарбами на прямокутній вертикальній деревоволокнистій плиті розміром 162 на 91 см. У центрі композиції зображена виснажена мати (чи, швидше, її дух чи душа), яка, притиснувши до сухих грудей мертве схудле дитя, лине поміж хмар і зірок на Небесний Суд. Босонога жінка одягнена в подерту спідницю темного кольору, сорочку з обірваними вище ліктів рукавами, які прикрашені червоно-чорною вишивкою. На страдницькому обличчі матері привертають увагу порожні зіниці та відкритий у крику рот, імовірно, з вимогою справедливості до Всевишнього. Худими руками жінка притискає до грудей тіло мертвої дитини, загорнута у грубу тканину темного кольору. Постаць жінки зображена серед хмар темного, білого та жовтого кольорів, крізь які сяють зірки. За оцінкою мистецтвознавця С. Гординського, виразно окреслена, майже декоративна, манера виконання надала цьому твору монументальності: тут є динамічний порив угору і велич спокою вічності [2, с. 16–17]. Ця картина – реквієм за загубленими душами і талантами, за знищеними мільйонами українців, за померлими у нелюдських стражданнях людьми у трагічних 1932–1933 рр. Також вона є

Трагедія на Дністрі

Наші Матері, наші Сестри, Батьки, Братів, наші Карлики як камені на Батьківщині...

«СВІТАНЕ СЛОВО»

Знаменитий відеосвіт в стилі обличчя голого агонізуючого жовтя, який виступає на чолі величезного озера...

Після цього виступає величезна жінка, яка виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Та й там чимось було виступає величезна жінка, яка виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Вона виступає на чолі величезного озера, який виступає на чолі величезного озера...

Газета «Українське слово» (Буенос-Айрес, 01.10.1933) із статтю В. Цимбала «Трагедія на Дністрі» та малюнком матері, яка кричить і тримає, ймовірно, вже мертву дитину

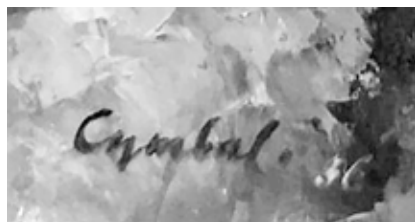
мистецьким звинуваченням комуністичного режиму СРСР у тяжких злочинах проти української нації.

Початок роботи В. Цимбала над картиною «Рік 1933» можна попередньо, спираючись на спогади дружини митця [15, с. 83], віднести до 1933–1934 рр. Відзначимо, що варто продовжити пошуки документальних матеріалів щодо процесу її створення. Безпосередній аналіз зображення твору, на нашу думку, дає можливість визначити час завершення роботи над картиною. У її нижньому лівому куті художник залишив напис

Картина В. Цимбала «Рік 1933»

«Symbal. 36» (літери написані чорною фарбою, цифри – білою, останні розташовані трохи нижче напису). Таким чином, авторська позначка дає можливість віднести момент нанесення останнього мазка на картину «Рік 1933» до 1936 р.

Авторський підпис на картині
«Рік 1933»

Дещо складніше визначити час першого експонування картини «Рік 1933». Не знаходить підтвердження у джерелах версія Т. Михайлівської-Цимбал, некритично підхоплена і популяризована частиною науковців та журналістів, про те, що глядачі могли побачити цей твір вже на першій персональній виставці В. Цимбала 31 серпня – 12 вересня 1936 р. в галереї Мюллер у Буенос-Айресі.

В архіві родини Цимбалів зберігається іспаномовний каталог виставки «Віктор Цимбал. Український митець» у галереї Мюллер (вул. Флорида, 935) у 1936 р. [17]. Він містить перелік 21-го твору, але картини «Рік 1933» серед них немає. Може поставити питання: чи міг цей твір тоді все ж експонуватися, але не потрапити до каталогу? Наприклад, був виставлений у момент, коли каталог вже надрукували.

Перевірити цю версію допомагає вивчення тогочасної аргентинської преси, яка зреагувала на захід українського митця. Загалом виставка

мала успіх. Анонімний автор рецензії на неї у номері газети «Українське слово» (видавалася в Аргентині) за 6 вересня 1936 р. зазначив, що короткі замітки про її відкриття подала «вся місцева преса», а газета «Ель Мундо» вмістила навіть фотографію про це. Рецензент підкреслив позитивну реакцію публіки: «Виставку оглядають тисячі людей різних національностей і робить вона, безсумнівно, дуже гарне враження, отже, із цього боку українське ім'я представлене якнайліпше». Автор рецензії досить детально описує представлені на суд глядача твори: п'ять монументальних розміром 4 на 7 квадратних метри («Льодові Гори», «Пророк», «Скали», «Пустині» і «Дельфіни»), чотири – 1,5 на 2 квадратних метри («Гора Вентіскеро», «Гора Дос Вірхенес», «Гуанакос» і краєвид з Піріанолісу в Уругваю), «решта невеликі образи меншого розміру» («з них сім є краєвиди з території Санта Крус і чотири з Уругваю»). Рецензент описав 20 із 21 картини на виставці. Втім «забутим» у рецензії

твором не міг бути «Рік 1933», тому що йдеться про один із «образів меншого розміру». Очевидно, автор тексту зробив опіску, коли написав про сім краєвидів із території Санта-Крус, оскільки за каталогом їх значиться вісім (номери з 10 по 17 [17]). Нагадаємо, картина «Рік 1933» має досить значний розмір (162 см на 91 см). До того ж рецензент навряд чи би проігнорував твір як з огляду на його мистецьку вартість, так і через його го-стру актуальність.

Викликає сумніви версія Б. Гориня про можливість експонування живописного шедеву «Рік 1933» у 1953 р. у Товаристві «Просвіта» в Буенос-Айресі на заході з нагоди поминання жертв Голодомору. В. Цимбал організував у приміщенні цієї організації Жалібні сходи до 20-х роковин Великого Голоду [2, с. 174]. Він ініціював їх, щоб нагадати українцям Аргентини про трагедію, щодо якої було вкрай мало відомостей через інформаційну блокаду в СРСР. Митець і громадський діяч виголосив

промову, в якій розкрив природу злочину окупаційного комуністичного режиму та висловив впевненість у блискучій будучині українського народу. Його пророчі слова справили неабияке враження на присутніх [2, с. 175]. Як, очевидно, й оформлення великої зали Товариства «Просвіта», також виконане майстром, – у центрі він розмістив

Жалібні сходи в 1953 р. у Товаристві «Просвіта» в Буенос-Айресі у пам'ять 20-х роковин Великого Голоду

великого розміру графічний варіант картини «Рік 1933», виконаний вугіллям на папері. Ліворуч від нього був розташований український національний прапор із зображенням тризуба, уквітчаний та з траурними стрічками. Праворуч – уквітчана символічна могила (курган) із великим петлюрівським хрестом і написом іспанською: «В пам'ять 7 мільйонів українців вбитих голодом».

Нині монументальна версія картини «Рік 1933», виконана вугіллям на папері, є частиною постійної колекції Українського історичного й освітнього центру (УІОЦ/УНЕС) у Саут-Баунд-Бруці (штат Нью-Джерсі, США). Її висота майже п'ять метрів (15 футів), і тому на ви-

ставках центр, як правило, використовує копію меншого розміру. Точно не відомо, коли В. Цимбала створив монументальний графічний варіант. Фахівці УІОЦ вважають, що пізніше живописного – ориєнтовно у 1940–1950 рр. [21].

Більш імовірно є версія Б. Гориня, що у 1953 р. живописний варіант картини «Рік 1933» публіка побачила на персональній виставці В. Цимбала у Товаристві «Просвіта» [2,

с. 174], хоча і вона потребує подальшого документального підтвердження.

Широкі кола аргентинських глядачів змогли ознайомитися із неосимволічним твором українського художника на його персональній виставці 16–31 жовтня 1956 р. у Буенос-Айресі в галереї Розе Маріє. Професор, голова Спілки українських науковців, митців і літераторів у Буенос-Айресі і політик Є. Онацький у рецензії на виставку кваліфікував В. Цимбала як «тонкого мистця» і «містика простору». Окремо рецензент зупинився на описі символічної та «повної драматичної експресії» картини «Рік 1933»: «Душі матері з сином, що померли з голоду, підносяться в небесні простори, поцвяховані зірками; хлопчик на руках матері безсило схилив голову, але дух матері з невимовною силою на повний рот, шле в небо свою страшну скаргу, свій акт обвинувачення на тих, що відняли життя не тільки їй, а й її синові. В усьому тілі, випростаному в леті вгору, а особливо в худих кістлявих ногах, не кажучи вже про лице, сказано більше, ніж може сказати навіть текст в еспанській мові, тут же повішений» [10]. Є. Онацький у рецензії згадує, що виставку В. Цимбала було перенесено до Ла Плати.

Більш детально про цю виставку можна дізнатися з іспаномовного каталогу, який зберігається у родинному архіві Цимбалів. Відбувалася вона 9–22 листопада 1956 р. у столиці провінції Буенос-Айрес Ла Платі, ймовірно, у приміщенні Об'єднання журналістів провінції (ця організація зазначена на першій сторінці каталогу). Всього було виставлено 27 картин, серед яких у каталозі під номером 12 значиться «Рік 1933», причому з поясненням у дужках:

Варіант картини
В. Цимбала «Рік 1933»
(вугілля, папір)

«6.000.000 українців померло з голоду».

У розповідях про виставку картин, де експонувався видатний твір на тему Ве-

жертвами. Вона була органічним виразом позиції художника і громадського діяча Віктора Цимбала як першорядного митця ХХ ст., українського патріота та послідовного борця з комуністичним тоталітаризмом і російським імперіалізмом. Цей твір є винятковим як за технікою виконання, так і за мистецьким досягненням та символічністю передачі трагедії української нації під час Голодомору 1932–1933 рр. Аналіз різних версій у мемуарній, науковій літературі та матеріалах мас-медіа про час його створення дає можливість припускати, що вірною є версія щодо початку створення картини у 1933–1934 рр. і завершення роботи над нею у 1936 р. Разом з тим проблема початку написання «Року 1933» потребує подальшого вивчення з оперттям на документи.

В. Цимбал пізніше – орієнтовно у 1940–1953 рр. – створив авторський варіант цього твору в іншій техніці та у збільшеному розмірі: вугіллям на папері. Можна припустити, що це сталося саме 1953 р. і було пов'язано із заходом, організованим художником у Буенос-Айресі з нагоди 20-х роковин Великого Голоду.

Версія щодо першого експонування картини «Рік 1933» у 1936 р. не знайшла підтвердження у документах і має бути відхилена. Ймовірно, вперше її змогли побачити у 1953 р. насамперед представники української діаспори на персональній виставці В. Цимбала у приміщенні Товариства «Просвіта» у Буенос-Айресі. Широке коло глядачів змогли ознайомитися з непересічним мистецьким твором на персональній виставці художника 16–31 жовтня 1956 р. в галереї Розе Маріє у Буенос-Айресі, а також 9–22

- 1 Oranta (Nuestra Señora de Kiev).
- 2 El Creador.
- 3 Nuestra Señora de la Aurora Boreal.
- 4 La Transfiguración.
- 5 La Inmaculada Concepción.
- 6 Cristo en el desierto rojo.
- 7 Oración.
- 8 Angel con las alas negras.
- 9 Cristo en el desierto.
- 10 Angel del Mal.
- 11 Angel (detalle de una composición).
- 12 AÑO 1933 (6.000.000 de UKRANIOS Muertos de Hambre.)
- 13 Kiev (desde el río Dnipro).
- 14 Kurgan (antigua sepultura de los polovetsianos en las estepas de Ucrania).
- 15 AÑO 1941 (los restos del destruido monasterio Lavra de Kiev).
- 16 Las flores.

Фрагмент зображення каталогу персональної виставки В. Цимбала у Ла Платі у листопаді 1956 року

ликого Голоду в Україні, часто згадується епізод із бійкою комуністів з журналістами під час дискусій щодо цієї картини, яка має потужну викривальну силу щодо злочинної суті комуністичного режиму. Як відзначав С. Гординський, «твір не має, об'єктивно, політичного змісту, а радше моральний, проте він кричав так голосно, що став гостро актуальним, а з тим і політичним» [2, с. 17]. Іноді у журналістських та наукових матеріалах цю сутичку з комуністами помилково відносили до 1936 р. [7]. Можна попередньо припустити, що вона сталася у 1956 р., на виставці, організованій Об'єднанням журналістів провінції Буенос-Айрес.

Висновки. Картина «Рік 1933» стала потужним мистецьким актом викриття злочину СРСР із організації Голодомору, а також співчуття та солідарності із його

листопада 1956 р. у Ла Платі (Аргентина). Саме з 1953 і 1956 років картина почала відігравати роль мистецького засобу долання травми геноциду для його жертв (спочатку тих, які емігрували з України, а через кілька десятиліть і тих, які залишилися на Батьківщині), а також донесення правди в образній формі до різнонаціональної публіки про тяжкий злочин комуністичного режиму з центром у Москві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виставка українського артиста-малювача Віктора Цимбала. *Українське слово*. Буенос-Айрес, 06.09.1936. Ч. 36 (434). С. 5.
2. Віктор Цимбал. Малювач і графік. Монографія за редакцією Святослава Гординського. Нью-Йорк, 1972. 118 с.
3. Вулиця Україна. Інтерв'ю з Сергієм Ціпком. Розмовляла У. Стефанчук. *Локальна історія*. 2020. № 7. С. 30–33.
4. Гомін України. Newspaper (Founded by the Government of Canada). № 44. 22.11.2022
5. Горинь Б. Туга Віктора Цимбала. Київ: Пульсари, 2005. 288 с.
6. Даревич Д. Голодомор із перспективи мистецтва. *Критика*. 2010. № 7–8. С. 31–33.
7. Івашкевич Т. Уродженець Катеринопільщини першим зобразив Голодомор. *Вісті Черкащини*. 22.04.2021. URL: <https://viche.ck.ua/katerynopilshchyna/urozheneczkaterynopilshchyny-pershym-zobrazyv-golodomor/>
8. Косарь А. Голодомор. Поэма. Одесса: Optimum, 2006. 161 с.
9. Малаков Д. Художник Віктор Цимбал. *Про киян відомих і призабутих*. Київ: Кий, 2019. С. 246–267.
10. Онацький Є. Містика простору (з приводу виставки малярських творів Віктора Цимбала). *Наш Клич*. Ч. 41 (1.133), 08.11.1956.
11. Самченко В. Гіркі фарби Голодомору: у Києві розповідають про художника-емігранта Віктора Цимбала. *Україна молода*. № 76. 18.08.2020. URL: [https://](https://umoloda.kyiv.ua/number/3626/164/149136/)

umoloda.kyiv.ua/number/3626/164/149136/

12. Українська Вільна Академія Наук у США передала Україні картину Віктора Цимбала «Рік 1933». *Сайт УВАН у США*. 2020. URL: <https://uvan.org/news/>
13. Цимбал В. Трагедія на Дністрі. *Українське слово*. Офіційний Орган Товариства «Просвіта» в Аргентині. Ч. 37 (283). 01.10.1933.
14. Цимбал В. 1933. Горинь Б. Туга Віктора Цимбала. Київ: Пульсари, 2005. С. 279–281.
15. Цимбал-Михайлівська Т. Спогади (Мое життя на еміграції). Буенос-Айрес: Видавництво Юліана Середяка, 1984. 182 с.
16. of the antibolshevik bloc of nations. Vol. XXIV, № 1, January-February
17. Catalogo / Exposicion Victor Cymbal Artista Ukraniano. Buenos Aires, Agosto-Septiembre, 1936 / *Архів родини Цимбалів* (зберігається у А. Цимбала в Києві).
18. Exposion de pintura Victor Cymbal 9 al 22 de Noviembre de 1956 / *Архів родини Цимбалів* (зберігається у А. Цимбала в Києві).
19. Gregory H. Stanton. The ten stages of genocide (Copyright 1996). URL: <https://www.genocidewatch.com/tenstages>
20. Raphael Lemkin Papers, The New York Public Library, Manuscripts and Archives Division, Astor, Lenox and Tilden Foundation, Raphael Lemkin ZL-273. Reel 3. Published in L.Y. Luciuk (ed), *Holodomor: Reflections on the Great Famine of 1932–1933 in Soviet Ukraine* (Kingston: The Kashtan Press, 2008) URL: http://history.org.ua/LiberUA/RaphaelLemkin_1953/RaphaelLemkin_1953.pdf
21. Victor Cymbal “Rik 1933” (“The Year 1933”). URL: <https://scalar.ukrhec.org/depicting-genocide/cymbal>

REFERENCES

1. Exhibition of the Ukrainian Artist-Painter Viktor Tsymbal. (1936). *Ukrainske slovo* (Ukrainian Word). Official Organ of the "Prosvita" Society in Argentina. Buenos Aires, September 6. Part 36 (434), 5 p. [in Ukr.]

2. HORDYNSKYI, S., ed. (1972). *Viktor Cymbal. Painter and Graphic Artist*. A Monograph. New York, 118 p. [in Ukr.]
3. Street Ukraine. Interview with Serhii Tsipko. U. Stefanчук Interwiewed. (2020). *Lokalna istoriia* (Local History), №. 7, pp. 30–33. [in Ukr.]
4. *Homin Ukrainy. Newspaper* (Founded by the Government of Canada). № 44. 22.11.2022. [in Ukr.]
5. HORYN, B. (2005). *Victor Tsymbal's Sorrow*. Kyiv: Pulsary, 288 p. [in Ukr.]
6. DAREVYICH, D. (2010). Holodomor from the Perspective of Art. *Krytyka* (Crytics), № 7–8, pp. 31–33. [in Ukr.]
7. IVASHKEVYCH, T. (2021). A Native of Katerynopil Region, was the First to Portray the Holodomor. *Visti Cherkashchyny*. 22.04.2021. [online] Available at: URL: <https://viche.ck.ua/katerynopilshchyna/urodzhenez-katerynopilshhyny-pershym-zobrazyv-golodomor/> [in Ukr.]
8. KOSAR, A. (2006). *Holodomor. A Poem*. Odessa: Optimum, 161 p. [in Rus.]
9. MALAKOV, D. (2019). Artist Victor Tsymbal. In: Malakov D. *About Famous and Forgotten Kyivans*. Kyiv, pp. 246–267. [in Ukr.]
10. ONATSKYI, Ye. (1956). Mysticism of Space (On the Occasion of the Exhibition of Painting Works by Viktor Tsymbal). *Nash Klych*. Ch. 41 (1.133), [in Ukr.]
11. SAMCHENKO, V. Bitter Colors of the Holodomor: in Kyiv, they Talk about the Émigré artist Viktor Cymbal. *Ukraina moloda* (Young Ukraine), № 76, August 18. [online] Available at: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3626/164/149136/> [in Ukr.]
12. *The Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA Handed Ukraine the Painting by Viktor Tsymbal "Year 1933"*. (2020). [online] Website of UFAS in the USA. Available at: <https://uvan.org/news/> [in Ukr.]
13. Tsymbal V. Tragedy on the Dniester. (1933). *Ukrainske slovo* (Ukrainian Word). Official Organ of the "Prosvita" Society in Argentina. Ch. 37 (283). October 01. [in Ukr.]
14. HORYN, B. (2005). Tsymbal V. 1933. *Victor Tsymbal's Grief*. Kyiv: Pulsary, pp. 279–281. [in Ukr.]
15. TSYMBAL-MYKHAILIVSKA, T. (1984). *Memories (My Life in Exile)*. Buenos Aires: Yulian Serediak Publishing House, 182 p. [in Ukr.]
16. ABN Correspondence. *Bulletin of the Antibolshevik Bloc of Nations*. Vol. XXIV, № 1, January-February [in Eng.]
17. *Catalogo. Exposicion Victor Cymbal Artista Ukraniano*. (1936). Buenos Aires, Agosto-Septiembre. Archive of the Tsymbal family (kept by A. Tsymbal in Kyiv). [in Spa.]
18. *Exposion de Pintura Victor Tsymbal 9 al 22 de Noviembre de 1956*. Archive of the Tsymbal family (kept by A. Tsymbal in Kyiv). [in Spa.]
19. GREGORY H. STANTON. *The Ten Stages of Genocide*. (Copyright 1996). [online] Available at: <https://www.genocidewatch.com/tenstages> [in Eng.]
20. *Raphael Lemkin Papers, The New York Public Library, Manuscripts and Archives Division, Astor, Lenox and Tilden Foundation, Raphael Lemkin ZL-273. Reel 3*. Published in L.Y. Luciuk (ed), *Holodomor: Reflections on the Great Famine of 1932–1933 in Soviet Ukraine* (Kingston: The Kashtan Press, 2008) [online] Available at: http://history.org.ua/LiberUA/RaphaelLemkin_1953/RaphaelLemkin_1953.pdf [in Eng.]
21. *Victor Tsymbal "Rik 1933" ("The Year 1933")*. [online] Available at: <https://scalar.ukrhec.org/depicting-genocide/cymbal> [in Eng.]